

A természetet vizsgáló bölcsek Tudósok Segesvári István Hell Miksa emlékére írt versében (1792)

Scholars, examining nature Scientists in István Segesvári's poem in memory of Miksa Hell

PIPICS János¹, LYSEWYCZ Adrienn²

¹egyetemi hallgató (ötödév, történelem–fizika),
ELTE BDPK, 9700 Szombathely, Károlyi Gáspár tér 4.

²egyetemi hallgató (negyedév, történelem–biológia),
ELTE BDPK, 9700 Szombathely, Károlyi Gáspár tér 4.

Abstract

In 1792 later a Hungarian doctor and translator of William Derham's Physicoteology István Segesvári wrote a poem in memory of famous Hungarian astronomer Miksa Hell. The verse was written on the occasion of Hell's death, but is not about him. Segesvári described the natural sciences of his age, especially notable theories that was proved by datas in the footnotes. Important scientists are also named in them and our study is based on who they are and how they appeared in this unique written source.

Keywords: history of natural sciences, poem from 1792, important scientists, theories from the 18th century, István Segesvári

Kivonat

1792-ben a magyar Segesvári István, későbbi debreceni orvos, William Derham Physicoteology című ismert művének fordítója egy verset írt a híres csillagász, Hell Miksa emlékére. A vers Hell halálának alkalmából íródott, de nem róla szól. Segesvári bemutatja korának természettudományát, különösen a legfontosabb elméleteket, amiket a lábjegyzetekben adatokkal bizonyít. Fontosabb tudósokat is megnevez a szövegben, tanulmányunk alapkérdése éppen az, kik is ők pontosan és hogyan jelennek meg ebben a különleges forrásban.

Kulcsszavak: a természettudományok története, vers 1792-ből, fontosabb tudósok, elméletek a 18. századból, Segesvári István

1. BEVEZETÉS

1792-ben Segesvári István, akit az utókor főleg első magyar irodalomtörténetünk szerzőjeként ismer, írt egy verset Hell Miksa halálának alkalmából [7]. A mű azonban nem a híres csillagásztól szól. Röviden ismerteti érdemeit, de általában a tudósokat szólítja meg, konkrétan a természetet vizsgáló bölcseket. Az alkotás hangvétele emelkedett, szinte himnikus. A legérdekesebb benne azonban a felépítése: olyan, mintha egy utazást tennénk olvasása során a természetben. Elindulunk a teológia és a természet empirikus vizsgálatának kapcsolatától, majd az állatokat, növényeket, mikroszkopikus élőlényeket és az embert is érintve elérünk az égitestekig. A szerző láthatóan átfogó ismeretekkel rendelkezett korának tudományos elméleteit illetően, a mű gyakorlatilag versebe szedett ismeretterjesztés, úgyis mondhatnánk, szépirodalmi köntösbe bújtatta a 18. század végének természettudományát.

A megfogalmazás nem túlzó, Segesvári szövege rengeteg konkrét megállapítást és utalást tartalmaz, melyeket rendszerint egy-egy lábjegyzet részletez. A jegyzetelés szintén különleges formai jellemző, ami azonban még érdekesebbé teszi, az a szemlélete. A hit és a tapasztalat egységére törekszik, de ugyanígy célja a pontosság és a hitelesség. A lábjegyzetek számadatokat is tartalmaznak, hivatkoznak tudósokra és elméleteikre, néhányan közülük ma is ismertek, de vannak olyanok is, akiket mára már méltatlanul elfeledtek a szaktudományok. A vers éppen ezért páratlan tudománytörténeti forrás: pontos képet kaphatunk arról, mennyit tudhatott a világról a felvilágosodás korának magyar természettudósa.

Kutatásunk a korszak folyóiratait vizsgálja tudománytörténeti szemszögből, arra koncentrál, milyen volt a természet- és tudománykép a 18. század végi cikkekben. Ennek során bukkantunk rá a kevésbé ismert és

feldolgozott szövegre, melynek elemzését elvégeztük, teljes szövegkiadása jelenleg is folyamatban van. E tanulmány célja, hogy bemutassa a vers főbb formai, tartalmi jellemzőit és a benne szereplő tudósokat.

2. A SZERZŐ ÉS MŰVE

Segesvári István verse abban a Magyar Kurirban jelent meg, amely nagy szerepet vállalt a jozefinista korszak utáni nemesi mozgalomban. Szacs vay Sándor korábban még udvarhű szellemben irányította [1], 1790 után azonban álláspontja megváltozott. Szacs vay 1784 és 1786 között a pozsonyi Hirmondót szerkesztette jozefinistaként vezette, s ennek köszönhetően az udvar támogatását élvezte, bár belekerült a politikai küzdelmek középpontjába is, és eltávolodott eredeti céljától a kultúra ápolásától. 1786-ban Barczafalvi Szabó Dávid vette a Hirmondó vezetését, és bár csak egy évig maradt, Szacs vaynak távoznia kellett. Hamarosan saját lapot alapított Bécsben, ez lett a Magyar Kurir [3].

Szacs vay II. József és politikája iránti szimpátiája a király halálát követően lecsengett, 1790 után álláspontja változott. Nyíltan a magyar nyelv ügye mellé állt, szövegeibe tudatosan beemelte a függetlenség kérdését, elgondolásai pedig közelítettek a magyar nemesi mozgalom elképzeléseihez. Ez sem tartott azonban sokáig, 1791-ben Szacs vay ismét eltávolodott a nemesi mozgalomtól. II. Lipót (1790–1792) reformjait támogatva antiklerikalizmusa tovább élesedett, s ezzel párhuzamosan a Magyar Kurir társadalomkritikai vonala is [1]. Folyamatosan reflektált viszont a francia forradalom eseményeire, s végül emiatt került összetűzésbe a cenzúrával, 1793-ban a XVI. Lajos (1774–1793) kivégzéséről szóló cikk miatt eltávolították. Utódja az a Decsy Sámuel lett, aki bár korábban ugyanolyan hévvel állt ki a magyar nyelv ügyéért, higgadtságot ígért, s mivel 1793-ra a nemesség és az udvar közötti ellentét csökkent, nem kívánta folytatni elődje kritikus társadalomszemléletét.

Segesvári verse még az 1790 és 1793 közötti Kurirban jelent meg, igaz ennek semmilyen lenyomatát nem látjuk a szövegen. Felvilágosult szellemisége indokoltá tette megjelentetését, de vallásos szemlélete toleráns volt minden felekezettel szemben, így a szerzőt nem vádolhatták elfogultsággal, s vélhetően nem ütközött Szacs vay egyházkritikus gondolkodásmódjával sem. Az alkotás különleges műfaja ugyancsak okot adhatott a közlésre, hiszen a tudományokat élte, melyek fontos szerepet játszottak az ész és a tapasztalatot dicsőítő felvilágosodás filozófiájában, mégis vers volt tulajdonképpen, a magyar nyelv ügye pedig Segesvári számára is kiemelten fontos volt [10].

Őt magát ma legtöbbször éppen egy irodalomtörténet kapcsán ismerjük, alakjáról mégis keveset tudunk. Szerepel lexikonokban, mint például a Magyar Lexikon XIV. kötetében [6], amely orvosi munkáján kívül csak híres fordítását emeli ki. Két helyen olvashatunk róla ellenben az 1978-as A magyar irodalom története III. kötetében [7], először a magyar nyelv ügyével foglalkozók ismertetésekor, másodszor pedig a Derham-fordítás előszavának irodalomtörténeti összefoglalója révén, ez az, amit gyakran első irodalomtörténetünként emlegetnek. Segesvári alakja fel-felbukkan tanulmányokban is, de igazán átfogó munkát csak Tóth Béla tollából olvashatunk róla [12]. Szinnyei József Magyar írók élete és munkái című könyvében [8] szűkszavúan ír Segesváriról: életrajzi adatot nem közöl róla azon kívül, hogy gyakorló orvos volt Debrecenben, két művét viszont megemlíti. Az egyik a „Hell Maximilián” emlékére írt vers, amely pont a tárgyalt 1792-es alkotás, a másik pedig William Derham (1657–1753) angol szerző Physicotheology (1713) című művének fordítása. Szinnyeire hivatkozva keresi a költeményt Tóth Béla is 1983-ban, de ő nem találta meg a Magyar Kurir 1792. évi 37. számában [12]. A magyarázat talán az lehet, hogy nem a főszövegben van, hanem az úgynevezett toldalékban. Mi a kutatás során az Arcanum részletes keresőjét használva Newton 18. század végi említéseit keresve bukkantunk rá, de így speciálisan ezt a szöveget keresve is könnyen megtalálhatjuk ma már. Tóth tanulmánya nem tartalmaz semmilyen adatot erről a versről, a szerző életéről azonban annál inkább. Levéltári források alapján rekonstruálta életét, melynek főbb állomásait a következőképpen állapította meg [12].

Segesvárit 1762-ben keresztelték meg Kiskunhalason. Tanulmányait ott kezdte, majd Debrecenben folytatta, utóbbi előtt viszont tanítóként működött Ócsán, hogy költségeit fedezze. 1779-ben beiratkozott ugyan a debreceni Kollégiumba, de 1780 ősze és 1782 tavasza között Késmárkon tartózkodott, ahol a német nyelvet gyakorolta. Miután visszatért Debrecenbe, egészen 1785-ig maradt a Kollégium kötelékében, ezután ismét Ócsa következett és egy újabb tanítóként eltöltött időszak. Hódmezővásárhelyen szintén dolgozott két évig, mint rektor. 1787-ben „lelkészképességi” vizsgát tehetett, majd orvosnak tanult tovább. Életének ez az egyik legizgalmasabb, de legkevésbé ismert időszaka. Tóth valószínűsíti, hogy már 1789-ben beiratkozott a bécsi egyetemre, ott adta ki fő művét, a Derham-fordítást is, oklevelét mégis Pesten szerezte. Az 1792-es dátum miatt feltételezhető, hogy a vizsgált vers is Bécsben keletkezett, ami magyarázná tudományok iránti lelkesedését, frissnek tűnő alapos ismereteit (vagy bőséges forrásanyagát) és azt is, hogyan értesült Hell

haláláról. Nem maradt azonban végleg sem Bécsben, sem Pesten, mindkét városból hazatért, és 1795-től ismét Debrecenben élt, mint orvos. Ott is hunyt el 1826. január 19-én.

Segesvári sokféle műfajban alkotott, erre az is utal, hogy bizonyos elméleteknél hosszabb időszakot ölelnek át az összefoglalók, s az előzményeket is kifejtik, amihez szüksége volt a lábjegyzetírónak történelmi ismeretekre, de minden bizonnyal a költőnek is. Nem tudjuk pontosan, hogy a két személy ugyanaz-e, mindenesetre valószínűsíthető, hogy Segesvárit érdekelte a történelem. Történetírói tevékenységére egyébként több utalást is találhatunk, amivel Pach Zsigmond Pál [5] és Tóth Béla is foglalkozott [12], mindkét szerző Szűcs István egy 1870-es munkája alapján, ám Tóth az ott említett Segesvári-kéziratot egyik debreceni közgyűjteményben sem találta. Költői működésének azonban van ismert termése, mégpedig a vizsgált vers. Terjedelme 32 oldal, főszövegéhez 47 lábjegyzet tartozik, melynek szerzője valószínűleg azonos a költővel, de ez nem bizonyítható. A művet, a már említett utazásszerű szerkezet miatt, elbeszélő jelleg, de himnikus hangvétel is jellemzi, valamint páros rímek. Címe tulajdonképpen nincs. A bevezető szöveg Hell Miksa érdemeit, tisztségeit foglalja össze, majd így végződik: „[...] a *Ternészetet Visgáló Böltsékhöz közönségesen: / Meg-hal a' Bölts. Salamon*” [7]. Utóbbi sort szokás a címének tekinteni, de ez a részlet egyúttal kijelöli a témát is: bár a nagy tudós halála miatt írja Segesvári a verset, az mégsem Hellről szól.

3. TUDÓSOK ÉS FELADATUK

Segesvári hódmezővásárhelyi működéséről, különösen Szőnyi Benjáminnal való kapcsolatáról Hódmezővásárhely 1984-es monográfiájának I. kötete is megemlékezik [2], sőt a Derham művével való megismerkedést is ide teszi, Szőnyi közreműködésének tulajdonítja. Mindez mellékesnek tűnhet a vers szempontjából, mégsem az. A mű szemlélete ugyanis valószínűsíti a Derham-szöveg ismeretét. Tóth Béla minderről azt állítja, Segesvári már Debrecenben megismerhette Derham munkásságát [12], akárhogy is volt, az mindkét kutatás alapján igazolható, hogy még bécsi tanulmányai előtt történt mindez, vagyis a költemény gondolatvilágán érzékelhető hatás nem véletlen.

Ugyancsak kétségtelen, hogy egyéb érdekes, az utókor számára esetleg különlegesen értékes írásai (mint például a tárgyalt mű) ellenére Segesvári legfontosabb munkája William Derham művének magyarra fordítása. Derham azok egyike volt, akik a 18. században a fejlődő természettudományok eszközeivel próbálták igazolni Isten létezését. A magyar kiadás egy évvel a vers után, Bécsben jelent meg, és Segesvári itt egy olyan szerző gondolatait mutatta be, aki a teológiát kívánta védelmezni a tudomány eszközeivel. A korszak fiziko-teológiai irodalmát egyébiránt Segesvári össze is gyűjtötte fordítása végén, de részletesen tájékozódhatunk Szilágyi Ferenc egy 1998-as tanulmányából is [11], az elmélet filozófiai vonatkozásait pedig Mátrai László fejtette ki a magyar felvilágosodás kutatásáról szóló 1954-es tanulmányában [4].

A Hell Miksa emlékére írt vers ugyan nem tartalmaz olyan részt, amelyben a szerző a teológia törvényeit bizonyítaná, csupán költői eszközökkel mutatja be a természettudomány eredményeit, mégis a tudományt és a vallást egy szerves egységnek tekinti, úgy tartja, hogy a világ helyes megismeréséhez mindkettőre szükség van, az első lábjegyzet pedig a tudós fogalmát is ettől teszi függővé [7]. Szent Pál rómaiakhoz írt első levelére utal a szerző, de utána Browne állítása következik, miszerint ő két könyvből tanulja a teológiát, a természetből és abból, ami írva van, ami az Istené. A két igazság tehát eszerint nem megfér egymás mellett, hanem együtt léteznek, kiegészítik egymást. Meiners megállapítását, amely szerint a pogányok „ráakadhattak” a természetben az istenségre, elfogadja, de utal rá, hogy szemléletük nem teljes. Ez az állítás ugyan azt sugallja, hogy egyensúly állhat be, de azt is, hogy hit nélkül nincs koherens világkép, ahogy tudomány nélkül pontos ismeret, az pedig hogy a tudósok eredményei és a természet szépsége egyaránt Istent dicsőíti, illeszkedik a derhami gondolathoz is. Derham neve egyébként fel is bukkan ebben a lábjegyzetben: „a' *Teremtés munkáiból mutatták-meg az Isten' Hatalmasságát, és Istenségét a' Tudósok; kik között Nieuwetytet és Derhámot nevezí Kant mások felett*” [7]. Dávid könyve alapján komoly definícióra is bukkanhatunk: az a tudós, aki a teremtésből mutatja meg Isten hatalmasságát és istenségét;

Segesvári műve a tudományt és eredményeit éltető mű, de nem hajlik a szekularizáció felé. Elismeri az önálló szaktudományokat, de azok tapasztalatokra épülő, materiális világképét elutasítja, a pogányok természetben igazságot kereső hitéhez hasonlítja. Ez utóbbi mindjárt a mű elején megjelenik, de a gondolatot, ahogy aztán az összes többi utalást is, a lábjegyzetek bontják ki.

A kettős igazság elképzelés szépen felbukkan a légkör és a mérgező élőlények témakörénél is. Előbbinél azt írja Segesvári, hogy a láthatatlan „Aer” („Gas Atmosphaericum”), amely körbeveszi a Földet, s ami nélkül sem állat, sem növény nem képes élni, kétféle gáztípusból áll. Az egyik a „Gas dephlogisticatum” vagy a franciák szerint „Principium oxygenum”, amiben az állatok élnek, míg a másik az ennél nehezebb „Gas phlogisticatum” vagy „Principium azoticum”, amiben elalszik a gyertya [7]. Ezek bemutatása aztán nagyon

részletes, de a magyar elnevezésük az, ami igencsak érdekes: „éltető-ég” és „dögletes áer.” A kétféle tulajdonság (éltető és mérgező) mindenhol jelen van Segesvári szerint, általánosítható. Említi például a leghasznosabb gyógyszereket is, amik közül nem egy mérgező anyagokból készül: „*bürök, maszlag, kökörtsén 's egyéb mérges gyökerek*” [7], de megemlíti a skorpiót és a viperát is. Ez számára a természet csodáját, de az isteni kegyelmet is bizonyítja. Szerinte nem haszontalanok sem a tűzhányók, sem a mérgező növények, állatok.

Segesvári leírja, hogy a vulkánok például sokak szerint semmi hasznat nem hoznak a Földnek. A tudósok ezzel szemben másként vélekednek. Meglepő lehet a lábjegyzetben lévő érvelés, miszerint a kitörések nem Isten büntetései, egyfajta szelelő nyílások, amelyekben keresztül a földalatti „tüzek” távozhatnak. Elismeri ugyanakkor a pusztításokat, példaként az Etna és a Vezúv kitöréseit említi, nem lehet azonban szerinte mindezt csak és kizárólag rosszként elkönyvelni. Erre utal a főszöveg is, amikor Segesvári ezt írja: „*Nem-is illik bölts Elméhez, hogy ott gántot keressen / A' mit a' Teremtő keze formált mesterségesen*” [7]. Ez egy olyan pozitív képet fest a természetről, mely szerint Isten „jót” teremtett, s ez nem lehet kétely tárgya, s így e kijelentés a már említett kettős igazság talán legszebb és legoptimistább megnyilvánulása, amely azonban komoly határt szab a tudományos kételkedésnek is.

4. NÉHÁNY TUDÓS NEVE, TEVÉKENYSÉGE

A teológiánál már említettük Brown nevét, de előkerül Meiners és Lindemann is. Bibliai utalás Dávid és Szent Pál felbukkanása, de érdekes Kant emlegetése, sőt idézése is Nieuwetyt és Derham kapcsán. A felsorolt alakok közül (leszámítva persze a bibliaiakat és Kantot) talán csak Brown az, aki könnyen beazonosítható. Nem így a földtudomány terén előkerülő személyek esetén. Itt Varenius és Megallán (Magellanus) neve olvasható [7]. Huygens és Newton is szerepel, utóbbi szerint a Föld az Egyenlítőnél dombosabb, a pólusoknál laposabb, a franciák azonban a lábjegyzetíró szerint nem hittek neki, ők Cassini érvelését fogadták el. Később 1735-ben Párizsból észak és dél felé is küldtek vizsgálókat, akik megállapították, hogy Newtonnak volt igaza. A valóság bonyolultabb, a vita hosszabb volt és részletesebb, de meglepő és érdekes a felbukkanása. Pontos adatokat is kapunk, eszerint a tengely az egyenlítőnél hosszabb, mint a pólusoknál (meridián), de nem sokkal, Erxlében 3, la Lande 6, Lichtenberg 10 mérfölddel tartja hosszabbnak, de olyan kicsi a különbség, hogy gömbnek lehet tartani a földet, bármely tengely 1720 mérföld. A lábjegyzet ugyancsak ír arról, hogy a Földnek kétféle mozgása van: kétféleképpen forog, a Napot 365 nap és 6 órában kerüli meg, ezért vannak az évszakok, 4 perc híján 24 óra alatt egyet fordul, ezért van nappal és éjszaka. A Föld felszíne (Superficies telluris) a szöveg szerint 9,288000 „négy szegű mért-föld”, temérdeksége (Soliditas): 2662560000 „kötzkás mért föld”, eszerint nagynak tűnik, de „*emél sokkal nagyobbak vannak a fenti világban felfüggesztve*” [7], ezért kicsinek mondható a Föld. Olvashatunk még adatokat a szárazföld és a vízfelszín méreteiről is, de ez már átvezet az élőlények felé.

A légkörről már volt szó. A következő indoklás azonban különösen érdekes: „*hogy a' Plánta nem élhet, sőt ki sem kelhet áer nélkül*” [7], onnan derült ki, hogy egy-egy salátamagot elültettek egyforma földbe. Az egyiket levegő „alá” a másikat pedig „*üveg Recipiens alá, a' melyből az áert ki-húzták*” [7]. Az eredmény egyértelmű, az üveg alatt nem hajtott ki a növény. Borelli ugyancsak előkerül, azért, mert szerinte van a növényekben is valami, ami hasonlít az állatok légzésére. Bonnet elmélete is szerepel, mely szerint a növények a bogarakhoz hasonlóan nem tüdővel lélegeznek. Itt érdemes idézni azt a részt a vers főszövegéből, amely a fotoszintézist írja le:

„*[...] a' mit Ti! itt tsudáltok, ez az, hogy a' Plántában / Annak ki-nyúlt Ágaiban, vagy pedig a' Szárában / Vagynak oly titkos eszközök, a' melyekben a' mérges / Levegő, meg készítettik, 's lesz (sic!) olyan egészséges (sic!) / Hogy abban az Állat élhet, szívhattya tüdejében / A' mit a' Teremtő rakott mejje két üregében*” [7].

A kémiai vonatkozásról már volt szó, ott a következő nevek szerepelnek: Hales, Black, Priestley, Scheele, Bergmann, Lavoisier, ami alapos és naprakész ismeretekről tanúskodik. Meteorológiai adatokat is találunk, de Segesvári visszatért földtudományi területekhez is: Riccioli mérései, Bouguer, Burnet és ismét Derham. A test arányait szintén bemutatja különböző testrészekkel együtt, bár megjegyzi, hogy még nem tudják, hol van pontosan a lélek. A vérkeringést egy bő hálózatként írja le, a folyókhoz hasonlítja, amik a tengerbe visszatérnek, míg magát a vért a harmathoz, ami a fűvet öntözi. A szívről ugyancsak ír, ami után sorban említi a különböző belső szerveket (tüdő, belek, lép, máj, vesék, gyomor, nyelv, fog, nyelőcső) és néhány külső testrészt (fül, szem). A lábjegyzet itt a vérkeringésre számadatokat is közöl (például a pulzusra) Blumenbach vizsgálatai alapján.

Az ember után az állatok következnek: először az ég madarai, a tengeri halak és a bogarak egy-egy utalás formájában, név szerint csak a bibliai „*Tzet-hal*” szerepel. A következőkben amolyan érdekességként tűnnek fel a föld alatt élő vakond és a csepp vízben is elférő férgek. Különleges mondat a szaporodás és így áttételesen a szexualitás ábrázolása: „*Párjával mulatoz, játzik, forró szeretetében: / Hogy így lakosokkal telyen, e' Tseppnek üressége*” [7]. Mindez azonban csak egy idilli kép a mikroszkopikus világban, ezt ugyanis a tudósok egy „*Üveg-tsönn által*” nézik „*tsendes andalodással*” [7]. Ezt a részletet elemezte korábban Szilágyi Ferenc is a mikroszkóp kapcsán [11], ami a vers kevés idézésének egyike.

A vége csillagászat, Grimaldi, Galilei és természetesen Hell Miksa nevével. Utóbbi még a főszövegben is szerepel, mert a vers azért természetesen róla szóló sorokkal zárul az alkalomnak megfelelően.

5. ÖSSZEGZÉS

Összefoglalva elmondható, hogy Segesvári István verse rengeteg területről gyűjtött össze információkat, ismeretanyaga lenyűgözően sokrétű, bemutatja korának szinte teljes természettudományos tudását. A mű ezáltal valóban a tudomány ünneplése, de számunkra, az utókor kutatói számára is értékes forrásanyag. Mind formai, mind tartalmi jellemzőit tekintve páratlan alkotás, amely azonban nem csak a felvilágosodáshoz kapcsolódik, hanem a kettős igazság gondolatához is. Sajátos elképzelései vannak a tudósok feladatáról, a világ működéséről, a hit és a tapasztalatokon alapuló megismerés viszonyáról. Optimista szemlélete ma talán kicsit naivnak tűnhet, pedig csak az értékeket ünnepelte és a természetet vizsgáló bölcseket.

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- [1] Buzinkay G., Kókay Gy. *A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig*. Budapest, 2005.
- [2] Imre M. *A város művelődéstörténete 1848-ig*. In: Nagy I., Szigeti J. (szerk.) *Hódmezővásárhely története I. A legrégibb időktől a polgári forradalomig*. Hódmezővásárhely, 1984. 547–700. p.
- [3] Kókay Gy. *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei (1780–1795)*. Budapest, 1970
- [4] Mátrai L. *A magyar felvilágosodás kutatásának néhány filozófiai problémája*. A MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei. 1954. 3–4. 57–66. p.
- [5] Pach Zs. P. *A debreceni posztószövők legrégibb céhszabadalma*. Századok 1995. 1. 63–100. p.
- [6] „Segesvári István” szócikk. In: *Magyar Lexikon. Az egyetemes ismeretek encyklopaediája*. XIV. kötet. Budapest, 1883. 540. p.
- [7] Segesvári I. *Meg-hal a' Böls. Salamon*. Magyar Kurir 1792, 37. Toldalék, 1–32. p.
- [8] Sőtér I. (főszerk.) *A magyar irodalom története*. III. kötet. Budapest 1978
- [9] Szinnyei J. *Magyar írók élete és munkái*. XII. kötet. Budapest, 1908
- [10] Szajbély M. *Az anyanyelv helye a 18. századi magyar felvilágosodás haszonelvű világszemléletében*. In: *Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum Tomus XXV*. 1988. Szeged
- [11] Szilágyi F. *Fiziko-teológia a XVIII. századi hazai irodalomban*. In: *Hungarológiai Kongresszusok. A magyar művelődés és a kereszténység II*. Budapest, Szeged, 1998. 794–803. p.
- [12] Tóth B. Első magyar nyelvű „irodalomtörténetünk” szerzője: Segesvári István. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve 1983, 189–197. p.